

connexions

El gran disruptor: el sobiranisme d'esquerres i el final de l'oasi català

vista prèvia >

Durant la Transició es va consolidar a Catalunya un sistema dual, un model polític que repartia el país entre un progressisme anacional i un nacionalisme conservador. Dos projectes que nadaven tranquil·lament dins les aigües estancades del marc de la Constitució espanyola de 1978. Aquest oasi s'acaba amb la irrupció d'un tercer espai: l'independentisme d'esquerres, amb la seva aposta per reformar l'Estatut i situar el sobiranisme com a nou vector de país. Un tercer espai que, malgrat els cicles de creixement i retrocés, és clau per a la política catalana.

Jordi Muñoz

Professor de Ciència Política a la UB

@jordimunozm

Les primeres dues dècades del segle XXI han estat molt més intenses en la política catalana que els vint anys del segle anterior. Després d'un període d'estabilitat i un cert adormiment, a principis dels 2000 es va encetar un període molt més intens i interessant. En aquest article repassem la transició des de la Catalunya del bipartidisme CiU-PSC sorgit de la Transició a la Catalunya multipartidista dels anys del Procés i fins al postprocés. La tesi que defensem és que l'independència d'esquerres, amb el discurs renovat sobretot de la mà de l'ERC encapçalada per Josep-Lluís Carod-Rovira, va ser l'element fonamental que va esquerdar els consensos de l'oasi català i va obrir les oportunitats polítiques per a la dècada del procés.

Anatomia de l'oasi

Durant bona part dels anys 1980 i 1990 a Catalunya es va viure un període d'extraordinària estabilitat institucional, política i electoral, que s'ha conegut en l'argot periodístic com a «l'oasi català».¹ Sobre l'oasi

1 Aquesta és només una de les accepcions que ha pres històricament la metàfora de l'oasi català.

se n'ha parlat molt, i per tant potser és redundant descriure'l amb detall, però potser sí que resulta útil identificar-ne els trets fonamentals per poder-lo entendre.

Fonamentalment, el període de l'oasi foren els anys d'hegemonia de Convergència i Unió a la Generalitat i a la majoria de municipis petits de Catalunya —i consells comarcals, un cop creats—, i del Partit dels Socialistes a bona part dels ajuntaments més grans del país —a l'àrea metropolitana i a la resta de Catalunya—, diputacions i també a escala estatal. Era un equilibri que repartia el pes institucional i les esferes d'influència política, econòmica i cultural entre dos grans actors polítics del país. Això va permetre que l'oasi català fos un model relativament estable, que atorgava a tots dos espais polítics

El 2002 Pere Culell i Andreu Farràs van publicar un llibre amb el títol *L'Oasi Català* (ed. Planeta) que es referia a la densa xarxa de relacions entre les famílies més benestants del país, les famoses «400 famílies». Anteriorment, Manuel Brunet havia encunyat el terme en un article a *La Veu de Catalunya* el 1936, i Antoni Rovira i Virgili l'havia recollit a *La Humanitat* el 15 de març de 1936 per referir-se al caràcter civilitzat i pacífic de la vida civil catalana, per bé que advertia «que ningú no esperi que l'oasi català serveixi per a conservar privilegis de classe, per a aturar l'obra de reforma justes, per a impedir la realització dels principis d'esquerres».

molts recursos per construir hegemònies socials, culturals i ideològiques en els seus àmbits respectius.

Aquest repartiment aprofitava la naturalesa multinivell del sistema polític català. És un fet relativament singular, ja que generalment els sistemes bipartidistes acostumen a funcionar de manera seqüencial, per una lògica de tornos: el predomini d'un partit succeeix a l'altre. Aquesta lògica «turnista» és el que els estabilitza:² quan un partit perd té expectatives raonables de tornar al poder en el futur proper. Però en el cas de l'oasi català, el bipartidisme CiU-PSC no es basava en una seqüència de predominis electorals, sinó en un repartiment d'àrees d'influència institucional.

Els tres mecanismes electorals que feien possible aquest equilibri han estat molt ben estudiats per la ciència política catalana.³ El primer és la geografia electoral, que concentrava

2 Turnista: relativa al sistema del torn polític emprat durant la Restauració borbònica, mitjançant el qual el Partit Conservador i el Partit Liberal s'alternaven al poder, gràcies al caciquisme.

3 Per exemple, veure: RIBA, «El comportament electoral dual a Catalunya».

La competició entre els dos grans espais, convergent i socialista, es donava fonamentalment pel votant centrista

el vot socialista, sobretot a la zona metropolitana, i el vot convergent, sobretot a la resta del país. Això creava espais territorials d'hegemonia i afavoria una certa lògica de complementarietat. El segon era l'abstenció diferencial: un percentatge significatiu de l'electorat participava a les eleccions generals i s'abstenia a les eleccions al Parlament, especialment a les zones metropolitanes. Eren votants que majoritàriament donaven suport al PSC-PSOE a les eleccions generals, i que consideraven les eleccions al Parlament com a eleccions secundàries, de segon ordre. El tercer mecanisme era el del vot dual: una corrent central de votants que oscil·laven entre els dos espais i, majoritàriament, votaven socialista a les eleccions generals i CiU a les eleccions al Parlament.

Aquests fonaments institucionals i electorals eren una condició necessària per a l'existència i reproducció del model, però allò fonamental de l'oasi fou el seu substrat ideològic, que cal entendre bé. Aquell equilibri polític era possible perquè es basava en un espai de consens implícit però molt ben definit. Els fonaments ideològics s'articulaven al votant d'una

lògica de moderació i pacte, que tenia com a premissa fonamental no qüestionar l'estatus quo institucional sorgit de la Transició. Allò dibuixava un marc prou ampli com per permetre als dos grans espais operar amb accents diferents dins d'aquest marc. Hi va haver, és clar, divergències polítiques i ideològiques importants, i conflictes pel poder entre el PSC i CiU. En alguns casos van ser intents i van tensar el model, com per exemple en el cas Banca Catalana o en el conflicte sobre la Corporació Metropolitana de Barcelona, que Pujol va decidir suprimir el 1987.⁴ Però gairebé sempre tot passava dins d'un marc de consens i estabilitat institucional, i generalment amb un to i un llenguatge polític moderats. De fet allò és el que va fer que aquell període es conegués com a l'oasi.

El marc compartit en què es movien els dos espais polítics, malgrat les seves diferències, era el del desenvolupament de l'autonomia dins dels marges definits per la Constitució de 1978 i l'Estatut de 1979. Es pactaven,

⁴ Per exemple, veure: TOMÀS, *Governar la Barcelona real: Pasqual Maragall i el dret a la ciutat metropolitana*.

amb més o menys esforç, traspassos dins del model i no es qüestionava l'arquitectura institucional autònoma, tret d'alguna apel·lació retòrica puntual de les joventuts de Convergència, com per exemple amb ocasió de les Olimpíades de 1992 i la campanya *Freedom for Catalonia*.⁵ Això era essencial perquè garantia un marc d'estabilitat en què les relacions entre institucions i espais polítics podien funcionar.

De fet, la competició entre els dos grans espais es donava fonamentalment pel votant centrista. Que tots dos aspirassin a conquerir el votant moderat va implicar que, més enllà de la retòrica, les polítiques públiques que implementaven efectivament dels dos grans partits fossin, en el fons, més semblants del que hom pretenia fer veure. De fet, en l'eix socioeconòmic les diferències eren relativament menors, perquè en matèria econòmica, felipisme i pujolisme no eren tan diferents.⁶ Amb el temps es va fer evident,

⁵ HARGREAVES, *Freedom for Catalonia?: Catalan nationalism, Spanish identity and the Barcelona Olympic Games*.

⁶ És interessant, al respecte, la caracterització de les polítiques pujolistes a CASCIO, *Nacionalisme i autogovern: Catalunya, 1980-2003*.

La imatge d'una Catalunya dual era un miratge, perquè al marge dels dos grans pols sempre hi va haver espais polítics i socials autònoms

també, que en aquell equilibri polític també hi havia implícit una col·lusió d'interessos i un nivell alt de tolerància amb la corrupció d'uns i d'altres. Per això en l'imaginari periodístic del país fou l'apel·lació al 3% de Pasqual Maragall en seu parlamentària el que va fer saltar l'oasi pels aires.⁷ Però eren uns altres temps, i l'ús partidista de les institucions estava més normalitzat. Tanmateix, en tots dos espais —sobretot a CiU, però també al PSC— hi va haver episodis de corrupció de gran abast, que en esclatar van contribuir decisivament a la implosió del bipartidisme. En el cas de CiU, de fet, fou el propi espai polític el que va ser arrossegat per l'onada expansiva de la corrupció.⁸

La competició pel votant moderat, el paper clau dels electorats comparatits, la relativa proximitat en polítiques públiques i la col·lusió d'interessos van fer que la principal esfera de competència i diferenciació entre els dos espais fos la cultural. Al cap-

davall, el món convergent i el món socialista eren —són— dos universos culturals ben diferenciats, tant pel que fa a la qüestió nacional com a la posició sobre el conservadorisme/progressisme cultural.

La bipolaritat PSC-CiU, a més, va afavorir una certa estereotipació dels dos universos culturals, i sovint es va projectar un xoc entre el model pretèsament cosmopolita i anacional de l'entorn socialista, i el model nacionalista i tradicional del món convergent. Mentre que uns insistien que calia mirar enfora i miraven amb mandra mal dissimulada les expressions culturals singularment catalanes, els altres s'aferraven a una visió tradicionalista de la identitat catalana, amb un fort component cristià i conservador i construït al voltant de la concepció noucentista de la catalanitat.

Cal dir que els sistemes culturals socialista i convergent sempre van ser més diversos i complexos del que les caricatures respectives donen a entendre. Però en tot cas, és innegable que aquesta dualitat, a grans trets, va estructurar el món cultural català durant aquell període. I això encara

condiciona molt la mirada de les generacions que en van ser protagonistes, que sovint viuen ancorades en aquella Catalunya dual.

Espais al marge i espais subordinats

Evidentment, l'oasi mai no fou un bipartidisme perfecte. La suma de PSC i CiU mai no va arribar al 80% a les eleccions al Parlament. Pel cap baix, un de cada quatre votants optaven per una altra opció, abstenció a banda.⁹ En un cert sentit, la imatge d'una Catalunya dual era un miratge, perquè al marge dels dos grans pols sempre hi va haver espais polítics i socials autònoms.

Per començar, la dreta espanyolista sempre ha tingut el seu espai polític, sociològic i electoral ben delimitat. En aquell període representada bàsicament per AP/PP. I tot i que en algun moment —en l'etapa de Josep Piqué— va fer gestos per aproximar-se —i pescar electors— del món

⁷ Veure: PALÓS, «Vostès tenen un problema i es diu 3%».

⁸ PALLARÉS; RODON, «Marc polític i resultats de les eleccions del novembre del 2012 a Catalunya».

⁹ GENERALITAT DE CATALUNYA, «Resultats electorals des de 1977».

Durant l'oasi català, les impugnacions al consens autonòmic semblaven condemnades a la marginalitat o al simbolisme

convergent¹⁰, en el fons el PP català ha representat sempre un espai propi, autònom i diferenciat.¹¹

Certament, en alguns casos, però, era una autonomia relativa, perquè la força d'atracció dels dos grans era molt poderosa. Durant els anys 1980 i 1990 —i en algun cas, més enllà— alguns dels espais de fora del bipartidisme van actuar de facto com a satèl·lits subordinats a algun dels dos grans partits, més que no pas com a espais plenament autònoms. És el cas d'Iniciativa per Catalunya, que durant un bon grapat d'anys es va situar en posició de subordinació respecte el PSC, fins al punt de no presentar-se per ella mateixa a les circumscripcions petites el 1999 i a escindir-se dels espais com EUiA que apostaven per la plena autonomia estratègica.¹² Fou també el cas d'ERC durant alguns períodes dels anys 1980 i 1990, en què va quedar

ubicada molt a l'ombra del món convergent, hegemònic en el seu entorn social, i va trigar a emancipar-se'n. Tanmateix, en l'independentisme d'esquerres hi havia molta activitat social i política. Tant l'esquerra independentista articulada al voltant de l'MDT i les seves múltiples escissions i organitzacions del seu entorn, com els espais dels Nacionalistes d'Esquerra i de la Crida a la Solidaritat van assolir en determinats moments una capacitat de mobilització remarkable.¹³ Eren espais ideològicament i socialment molt vius, però amb un sostre molt clar pel que fa a la incidència política, institucional i electoral. Aquests espais tenien dificultats per treure el cap i sortir dels marges de la política catalana.

Per això, en diferents onades, alguns dels seus quadres més rellevants acabaven en l'òrbita dels grans pols articuladors del sistema de partits. El bloc social, cultural, polític i institucional dominant en l'oasi català semblava infranquejable, i les impugnacions al consens autonòmic

semblaven condemnades a la marginalitat o al simbolisme.

Vist des de la perspectiva del 2025, aquesta dificultat per esquerdar el bipartidisme de l'oasi pot resultar difícil d'entendre. Però cal ubicar-se en aquell moment històric. Per començar, el panorama mediàtic estava molt més concentrat al voltant de les grans capçaleres i canals que l'actual. Els mitjans digitals i les xarxes socials, avui, permeten una gran diversitat de fonts d'informació. L'ecosistema mediàtic i cultural és, avui, molt més permeable. Però en un context dominat per unes poques cadenes de televisió i alguns grans diaris, per a les opcions alternatives i incòmodes pel poder establert era molt complicat treure el cap.

A més, en les dècades de 1980 i 1990 el poder polític s'exercia de manera molt més opaca i discrecional. Tot i que sovint passa desapercebut, hi ha hagut canvis culturals i legislatius profunds que han transformat molt la manera com s'exerceix el poder. El control polític sobre els mitjans de comunicació públics i privats i la influència sobre la contractació pública i l'administració eren molt més grans. I això garantia una capa-

10 PALLARÉS; CAPDEVILA; GIFREU, *De Pujol a Maragall: Comunicació política i comportament electoral a les eleccions catalanes de 2003*.

11 CULLA, *La dreta espanyola a Catalunya, 1975-2008*.

12 GIFREU; PALLARÉS (eds.), *La campanya més disputada. Mitjans, partits i ciutadans a les eleccions catalanes del 1999*.

13 MONNÉ; SELGA, *Història de la Crida a la Solidaritat: en defensa de la llengua, la cultura i la nació catalanes*.

L'element clau que va precipitar el final d'aquell equilibri fou el creixement de l'independentisme d'esquerres, sobretot de la mà de la renovada Esquerra Republicana

citat d'influència i control de l'opinió pública molt més gran als partits que governaven les institucions.

El final de la subordinació ideològica i cultural i la sortida dels marges

Tanmateix, res no és per sempre i l'oasi català també es va esgotar. De fet, ho va fer gairebé una dècada abans que el bipartidisme espanyol. Aquests canvis de cicle polític sempre tenen múltiples causes, i no podem identificar-ne una de sola. En el cas del final de l'oasi hi ha factors com els escàndols de corrupció de CiU i PSC-PSOE —sobretot el famós cas del 3%— o l'aposta de Pasqual Maragall per disputar la Generalitat el 1999, que suposà la primera amenaça seriosa a l'hegemonia convergent en quinze anys, entre d'altres.¹⁴

L'element clau que va precipitar el final d'aquell equilibri fou el creixement de l'independentisme d'esquerres, sobretot de la mà de la renovada Esquerra

Republicana¹⁵ a partir del Congrés del 1996 a Vilafranca, que tenia Joan Puigcercós a càrrec de la maquinària i Josep Lluís Carod-Rovira al capdavant del cartell electoral i del discurs. En pocs anys, ERC va passar de sis —en la legislatura 1988-1992— als 23 diputats de 2003. I, el que és més important, va portar a la centralitat de la política catalana l'espai sociopolític i ideològic de l'independentisme d'esquerres, que ja existia, però que tenia dificultats per treure el cap de manera autònoma i no subordinada.

En aquell canvi, vist amb la perspectiva que donen els anys, hi va haver aportacions valuoses de molts quadres, dirigents i intel·lectuals. Tanmateix, l'aportació ideològica de Carod-Rovira i la seva capacitat de comunicació va ser sens dubte l'element fonamental. Carod fou l'articulador i divulgador d'un discurs renovat que va esquerdar definitivament els consensos polítics de la Catalunya de l'oasi. Va travar un discurs que desafiava obertament i explícitament la bipolaritat simplificadora, que havia reduït la comple-

xitat del país a una caricatura d'ell mateix, construïda sobre l'oposició esquemàtica entre el nacionalisme català conservador i el progressisme desarrelat, i que s'havia construït sobre un seguit de paranys i falses dicotomies com metròpoli/rerepaís, catalanitat/cosmopolitisme, progressisme/arrels que el discurs de Carod va desmuntar de manera molt eficaç.

Això va implicar la projecció d'una idea pròpia i actualitzada del país: nacionalment autocentrada, preocupada per la cohesió social, progressista i modernitzadora. L'Esquerra d'aquell període, amb Carod al capdavant, va contribuir decisivament a treure el catalanisme de l'estat de somnolència en què havia quedat amb la decadència del pujolisme, i va mirar de fit a fit els reptes que tenia el país en aquell moment. Va proposar receptes noves en matèries com el finançament, la política lingüística i cultural o la projecció internacional de Catalunya, que van quedar reflectides a l'acord per a un govern catalanista i d'esquerres de 2003, l'anomenat Pacte del Tinell.¹⁶

¹⁴ GIFREU; PALLARÉS (eds.), *La campanya més disputada. Mitjans, partits i ciutadans a les eleccions catalanes del 1999*.

¹⁵ CULLA, *Esquerra Republicana de Catalunya, 1931-2012. Una història política*.

¹⁶ GENERALITAT DE CATALUNYA, «Per un govern catalanista i d'esquerres a la Generalitat de Catalunya».

El terratrèmol polític desencadenat per la reforma estatutària va acabar alimentant la revolta democràtica catalana de la dècada 2010-2019, coneguda com a «procés sobiranista»

I, sobretot, va posar la qüestió de la sobirania en el centre de l'agenda. Fins aquell moment, cap actor polític amb influència real a la política catalana plantejava el debat sobre la sobirania de manera explícita i no merament retòrica. Aterrar la idea difusa del dret a l'autodeterminació i la independència en la pràctica política passava, en primera instància, per qüestionar l'estatus quo estatutari. I tot i que va topar amb resistències inicials, la idea d'un nou estatut, plantejat explícitament com una estació intermèdia en el camí cap a la plena sobirania, va anar agafant força.

Malgrat els dubtes, els obstacles i el mal tancament de la reforma estatutària de 2006, aquella aposta política, vista en perspectiva, va resultar fonamental per portar el catalanisme a una nova fase sobiranista. En general, l'aposta del govern catalanista i d'esquerres per posar al dia l'arquitectura institucional de l'autogovern i actualitzar l'encaix de Catalunya a dins de l'Estat espanyol va fer evidents els límits i les costures del consens post-Transició. Això incloïa afrontar qüestions com el finançament, el reconeixement simbòlic de Catalunya com a nació, la

descentralització del poder judicial, la superació de la divisió provincial, l'acció internacional, entre d'altres aspectes. Aquests avenços van topar primer amb la majoria del Congrés dels Diputats, que va retallar significativament l'Estatut de 2005, i, després, amb el Tribunal Constitucional el 2010. Aquestes dues topades van provocar les dues primeres mobilitzacions sobiranistes massives: la primera el 16 de febrer del 2006 contra les retallades acordades entre Mas i Zapatero i la segona, el 10 de juliol de 2010, contra la retallada del Tribunal Constitucional. L'exposició dels límits reals del procés de descentralització va fer transitar un corrent central del país des de l'autonomisme resignat al sobiranisme ambiciós. I això era la clau que obria molts panys, ja que l'ambició sobiranista és el que permet plantejar-se moltes preguntes sobre el futur del país i construir projectes polítics de transformació.

És difícil exagerar les conseqüències d'aquell terrabastall en la política catalana. De fet, tot allò va contribuir a obrir molt l'estructura d'oportunitats polítiques, i va afavorir l'aparició o el creixement de nous actors polítics i

socials, ja sigui des del sobiranisme d'esquerres, com és el cas de la CUP, que portava a les institucions una tradició militant de l'esquerra independentista radical que n'havia estat majoritàriament al marge. Però també va permetre, o afavorir, l'aparició d'espais polítics antagonistes, com la renovació de l'espanyolisme, que va permetre l'aparició del ja difunt Ciutadans.

El terratrèmol polític desencadenat per la reforma estatutària va acabar alimentant la revolta democràtica catalana de la dècada 2010-2019, coneguda com a «procés sobiranista». El procés ha generat, també, rius de tinta i no és necessari reinicidir-hi. Però sí que és important recordar aquí el paper fonamental que va tenir l'independentisme d'esquerres en la seva gènesi i evolució. Tot i el predomini i capacitat d'atracció que van exercir alguns lideratges vinculats al centredreta en el procés, l'independentisme d'esquerres va nodrir l'independentisme d'aquells anys de quadres, activistes, xarxes i experiència mobilitzadora.

Però, sobretot, fou fonamental l'aportació ideològica de l'independentisme

És evident que fins ara l'independentisme d'esquerres ha aconseguit consolidar-se en una posició central però en cap cas hegemònica en la política catalana

d'esquerres, que va influir de manera decisiva en el discurs i projecte dels anys del Procés. Sense el pes decisiu de l'independentisme d'esquerres seria molt difícil d'explicar que el discurs dominant de l'independentisme dels anys del Procés fos inclusiu, sensible a la diversitat, radicalment democràtic i progressista, construït —justament, i no per casualitat— al voltant de la idea de República en el seu sentit més profund. Veient la composició ideològica del país, és fàcil concloure que la influència ideològica i estratègica de l'independentisme d'esquerres fou el que va permetre que el suport social i la mobilització a favor de la independència arribés a nivells inèdits en la història de Catalunya. Un independentisme reclòs en el nacionalisme tradicional en cap cas hagués assolit la potència que va tenir en la dècada de la revolta catalana.

Un espai propi que s'eixampla... i que es contreu

El resultat de tot plegat ha estat la consolidació d'un país multipartidista. Malgrat que en les darreres eleccions el PSC i Junts hagin re-

cuperat la primera i segona posició, respectivament, el bipartidisme de l'oasi, per moltes raons, és passat. I la raó fonamental és que l'independentisme d'esquerres ha consolidat a Catalunya un espai polític i ideològic propi, diferenciat i no subordinat a cap dels dos pols tradicionals.

Vist en perspectiva, doncs, la superació de la dualitat que proclamava Carod-Rovira és una història d'èxit, i des de llavors l'independentisme d'esquerres ha guanyat diverses eleccions, ha assolit la presidència de la Generalitat per primera vegada des dels anys 1930, ha tingut les alcaldies de ciutats clau del país, ha format part de governs amb formacions diverses i ha condicionat majories parlamentàries en els diversos nivells de govern. Ha transformat radicalment la política catalana i ha actuat com un dels agents claus en la regeneració política.

Evidentment, no ha estat l'únic factor, ni ha sigut una història lineal ni exempta de contradiccions. De fet, l'espai electoral de l'independentisme d'esquerres és volàtil, com ho és tot el sistema de partits català. I s'eixampla i es contreu seguint una lògica més o menys cíclica. Tanmateix, fins ara en

cada cicle el seu sostre i el seu terra estan una mica més amunt.

És evident que fins ara l'independentisme d'esquerres ha aconseguit consolidar-se en una posició central, però en cap cas hegemònica en la política catalana. Les raons són múltiples i complexes. El pes de la inèrcia de les lleialtats polítiques tradicionals, el descrèdit de la política o les dificultats per mobilitzar i consolidar quadres competents i competitius. També hi ha límits externs, perquè al capdavant és un espai nou i en un cert sentit encara *outsider* del poder tradicional. I això té conseqüències sobre el tracte que rep des de mitjans i organitzacions socials, que de vegades es mostren més benevolents amb els poders tradicionals convergent o socialista.

Després de la revolta: l'esquerra sobiranista en temps de reacció

En tot cas, un cop esgotat el procés sobiranista, el país ha entrat en una fase radicalment diferent. La despolitització i adormiment general van acompanyats de l'auge de forces

**És important per a l'independentisme d'esquerres
mantenir la capacitat de creativitat i lideratge ideològic,
defugir la subordinació respecte d'altres espais**

reaccionàries que poc a poc van fent forat ideològic. El vector que empenen per penetrar és el rebuig a la immigració, però sabem per altres països que això sovint no és més que el primer element d'un programa reaccionari de molt més abast.

Per això és important per a l'independentisme d'esquerres mantenir la capacitat de creativitat i lideratge ideològic, defugir la subordinació respecte d'altres espais i, amb tota la flexibilitat necessària per adaptar-se a les noves realitats del país, preservar la seva herència ideològica fonamental. ■

■ Bibliografia

CULLA, Joan B. *La dreta espanyola a Catalunya, 1975-2008*. Barcelona: La Campana, 2008.

CULLA, Joan B. *Esquerra Republicana de Catalunya, 1931-2012. Una història política*. Barcelona: La Campana, 2013.

GENERALITAT DE CATALUNYA, «Resultats electorals des de 1977» [en línia]. A Generalitat de Catalunya. Disponible a: <www.eleccions.gencat.cat>.

GENERALITAT DE CATALUNYA, «Per un govern catalanista i d'esquerra a la Generalitat de Catalunya» [en línia]. A Generalitat de Catalunya. Disponible a: <www.web.archive.org>.

GIFREU, Josep; PALLARÉS, Francesc (eds.). *La campanya més disputada. Mitjans, partits i ciutadans a les eleccions catalanes del 1999*. Barcelona: Pòrtic Mèdia / Enciclopèdia Catalana, 2002.

HARGREAVES, John. *Freedom for Catalonia?: Catalan nationalism, Spanish identity and the Barcelona Olympic Games*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

LO CASCIO, Paolo. *Nacionalisme i autogovern: Catalunya, 1980-2003*. Catarroja: Editorial Afers, 2008.

MONNÉ, Enric; SELGA, Lluís. *Història de la Crida a la Solidaritat: en defensa de la llengua, la cultura i la nació catalanes*. Barcelona: La Campana, 1991.

PALLARÉS, Francesc; CAPDEVILA, Antoni; GIFREU, Josep. *De Pujol a Maragall:*

Comunicació política i comportament electoral a les eleccions catalanes de 2003. Girona: Documenta Universitaria, 2007.

PALLARÉS, Francesc; RODON, Toni. «Marc polític i resultats de les eleccions del novembre del 2012 a Catalunya». A *Del carrer a les urnes: el dret a decidir, en campanya: comunicació política i comportament electoral a les eleccions catalanes del 2012*. Sèrie Única. Estudis, 7, p. 17-42, 2014.

PALÓS, Roger. «Vostès tenen un problema i es diu 3%» [en línia]. A *Ara*, 24 de febrer de 2025. Disponible a: <www.ara.cat>.

RIBA, Clara. «El comportament electoral dual a Catalunya». A *Eines per a l'esquerra nacional*, núm. 13-30, 2008.

TOMÀS, Marc. *Governar la Barcelona real: Pasqual Maragall i el dret a la ciutat metropolitana*. Barcelona: Fundació Catalunya Europa, 2017.